

مطالعه کیفیات مطلوب در نقش پردازی گلیم‌های ساده

محمدعلی اسپنانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۹

کد مقاله: ۸۶۶۲۲

چکیده

در زیرگروه زیراندازهای تخت، گلیم‌ها به دلیل کاربرد و کارکردهای سنتی فراوان در حوزه‌های روستایی و عشایری حضور چشمگیری داشته‌اند. در این بین اهمیت گلیم‌های با ساختار فنی ساده و شاخصه‌های طرح و نقش آن‌ها خاصه هماهنگی با زندگی معاصر اسباب روزافزون حضور این گلیم‌ها را در بازارها دوچندان نموده است. بر این اساس نقش‌پردازی این نوع دست‌بافت‌ها با ملاحظات ذات سنتی آن‌ها همواره نیاز به مراعات مواردی دارد تا علاوه بر حفظ اصالت و هویت بتواند با شرایط معاصر هماهنگ باشد و به‌ویژه در بازارها شرایط رقابت را احراز نماید. در بحث حاضر کیفیات مطلوب ممکن در نقش‌پردازی گلیم‌های ساده بررسی شده تا از بروز آسیب در روند آن‌ها پرهیز شود. نتایج این مطالعه می‌تواند در نقش‌پردازی صحیح گلیم‌ها و احیاء آن‌ها تلقی شود و برای گلیم‌های نو و خلاقانه به‌عنوان مقدمه به‌حساب آید. پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است و فراهم آوری اسناد و منابع آن میدانی و کتابخانه‌ای است.

واژگان کلیدی: کیفیات مطلوب، زیراندازهای تخت، گلیم ساده، نقش‌پردازی، طرح و نقش

۱- مقدمه

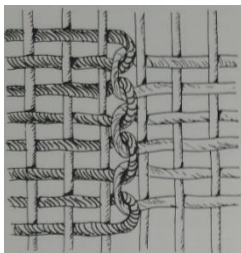
کاربرد و اقبال چشمگیر دستباف‌های تخت خاصه گلیم‌ها و مسئله رقابت آن‌ها در نفوذ به فضاهای معاصر اهمیت این‌گونه دست‌بافت‌ها را دوچندان نموده است. ظرفیت‌های آشکار و نهان گلیم‌های ساده در کاربرد و کارکرد آن‌ها نشان می‌دهد شناسایی شاخصه‌های طرح و نقش و رعایت انسجام آن‌ها می‌تواند در حفظ و احیاء الگو و تثبیت آن‌ها و پیشگیری از تنزل به دستباف‌های مصنوعی کمک و تاثیر قابل توجهی نماید. بررسی حاضر روال مطلوب در نحوه نقش‌پردازی گلیم‌های ساده زیراندازی را به‌عنوان فراوان‌ترین و خوش اقبال‌ترین دستباف‌های تخت (بدون پرز) مدنظر قرار داده و بر شناسایی، اهمیت، تاثیر و نفوذ کاربرد و کارکرد اجزاء و عناصر نقش‌پردازی توأمان با شاخصه‌های اثرگذار در ایجاد ترکیب کلی طرح و نقش گلیم‌ها تاکید مینماید.

۲- حوزه مورد مطالعه

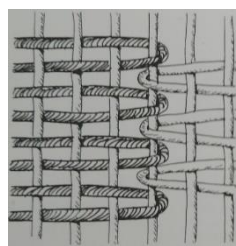
تاکید جستار حاضر بر گلیم‌هایی در جغرافیای گلیمی ایران با ساختار فنی بافت ساده و نقش‌پردازی هندسی است. دراین نوع گلیم‌ها طرح و نقش با خطوط مستقیم، هندسی و شکسته رسم میشود و خطوط منحنی وجود ندارد یا در حداقل ممکن است. مصادیق بارز گلیم‌های ساده زیراندازی اقوام قشقایی، بختیاری، شاهسون، کرد و افشار است. با اینحال برخی از کیفیات و شرایط مطروحه می‌تواند فراتر از گلیم ساده و دارای مصادیقی در گلیم‌های پودپیچ (سوماک و سوزنی و ...) و امثالهم باشد. بی شک ورود به بحث گلیم‌هایی با طرح‌هایی خاص، نو و خلاقانه نیاز به مقوله ای جدا و فراختر داشته و به تبع ابتدا نیاز به طرح و مطالعه پژوهش حاضر خواهند داشت.

۳- گلیم، گلیم ساده و پودپیچ، شاخصه‌ها و ویژگی‌ها

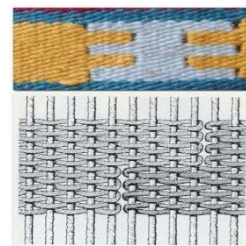
گلیم (۱) از دستباف‌های داری و **بدون پرز** (۲) است که در ساختار فنی بافت خود می‌تواند دارای تار (چله) و پود باشد. در صورتی که پود بصورت یک درمیان از میان تارها عبور داده و درهم تنیده شود به عنوان **گلیم ساده** و در صورتی که پود به دور چله‌ها پیچیده شود **گلیم پودپیچ** است. سیستم فنی بافت گلیم‌های ساده و پودپیچ در (تصاویر ۱ و ۲) قابل بررسی است.

ج

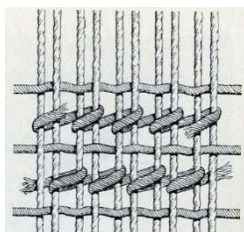

ب

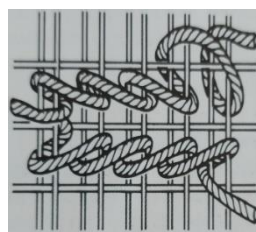

الف

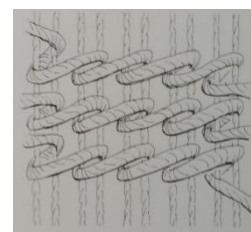
تصویر ۱- الف) بافت گلیم ساده با پودگذاری و ایجاد چاک (www.kilim.com)
ب) پودگذاری و استفاده از تار مشترک برای رفع چاک (هال و ویووسکا، ۵۱:۱۳۷۷)
ج) پودگذاری و استفاده از تکنیک قلاب برای رفع چاک (هال و ویووسکا، ۵۱:۱۳۷۷)

ج

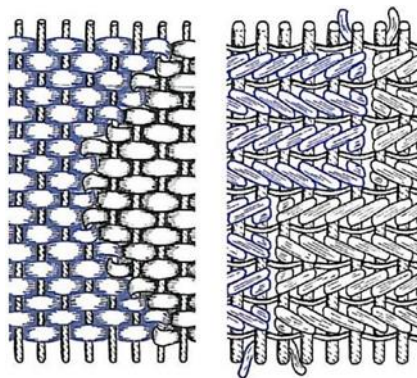

ب

الف

تصویر ۲- الف) بافت گلیم پودپیچ (هال و ویووسکا، ۵۵:۱۳۷۷)
ب) بافت گلیم پودپیچ با استفاده از پود نازک (Allane, 1995:23)
ج) بافت گلیم پودپیچ با استفاده از پود نازک (www.kilim.com)

تصویر ۳- گلیم دستبافتی است پودنما. پودگذاری گلیم ساده (سمت راست) در مقایسه با پودگذاری گلیم پودیچ (سمت چپ) (willborg, 2002: 22)

الف

ب

تصویر ۴- بافت و نقش اندازی گلیم ساده (الف) درمقایسه با طرح و نقش گلیم پودیچ سوماک (ب)

نقش سرمه دان در هردو گلیم برای حاشیه قابل بررسی است (ماخذ: نگارنده)

۴- شاخصه های مطلوب در نقش پردازی گلیم های ساده

فراهم سازی کیفیت و شرایط ممکن در حیطه طرح و نقش گلیم ها از دو سو همراه یکدیگر قابل شناسایی و مطالعه اند:

- کیفیات اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم ها
- شاخصه های اثرگذار

۴-۱- کیفیات اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم ها

بخش مهمی از صدمات و آسیب های احتمالی به اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم ها مرتبط اند. این اجزاء و عناصر از لحاظ محسوس بودن در حیطه طرح و نقش گلیم از جهات بصری قابل درک بوده و در سه بخش اصلی و دارای تعامل و کمتر منفک از همدیگر قابل بررسی است:

- اجزاء اصلی
- ساختار و ترکیب کلی
- نقوش

نقش اندازی در گلیم های ساده و پودیچ هر دو بوسیله پود (پود نقش) انجام می شود و بنابراین از کل دستبافته های گلیمی آنچه قابل مشاهده خواهد بود پود است و از اینرو گلیم ها را به عنوان دستبافته های پودنما (در برابر دستبافته های تارنما مثل جاجیم) شناسایی و بررسی مینمایند. پودگذاری در گلیم های ساده و پودیچ در تصویر ۳ مقایسه شده اند.

در گلیم های ساده هنگامی که نقشها و رنگها وبه تبع آنها پود تغییر میکند بصورت طبیعی در گلیم چاک (شکاف) ایجاد میشود اما در گلیم های پودیچ بدلیل پیچش پود به دور تارها شکافی بوجود نخواهد آمد. از اینجهت طرح و نقشها در گلیم های ساده نسبت به گلیم های پودیچ ساده تر و دارای پیچیدگی کمتری است درحالی که نقش پردازی در گلیم های پودیچ ظرافت بیشتری دارند. عمده کاربری گلیم های پودیچ (بدلیل استحکام) در دستبافته های کاربردی امثال خورجین، نمکدان، جل اسب، رختخواب پیچ و ... است؛ و اصلی ترین کاربرد گلیم های ساده زیرانداز است. با اینحال پاره ای از گلیم های کاربردی مثل گلیم سفره ها، خورجین و ... با گلیم ساده کار شده اند. نقش پردازی در گلیم های ساده و پودیچ در تصویر ۴ قابل بررسی است.

ازباب نامگذاری، گلیم های ساده بدلیل وجود چاک به نام **گلیم های چاکدار** و اینکه تقریباً دارای دوسوی یکسان هستند به نام **گلیم های دورو** نیز معروف شده اند. با سیستم فنی پودیچ در نواحی مختلف با لحاظ تفاوت هایی در آنها گلیم های **سوماک (سوماخ) (۳)**، **سوزنی**، **شیرکی پیچ**، **ورنی** و ... دیده می شوند. در نمونه های بکر عشایری و روستایی گلیم های ساده و پود پیچ تماماً "پشمی و در نمونه های متأخر از پنبه برای چله و پشم برای پود بهره میبرند. در نمونه های فاخر گلیم های ساده در غرب ایران (گلیم های سنه) بهره گیری از الیاف ابریشم (وبه تبع الزام به نقش پردازی ظریفتر نیمه گردان) قابل بررسی است.

الف) اجزاء اصلی

شناخت و بررسی عناصر اصلی طرح فرش که مهمترین زیرگروه آن را قالی و گلیم تشکیل داده است برای درک روابط بین اجزاء ساختار طرح ضروری است. قالب و شالوده طرح به همنشینی هماهنگ و متناسب این اجزاء مرتبط است. متن (زمیه)، حاشیه و نقش غالب از اجزاء اصلی و مهم در نقش‌پردازی گلیم‌ها به حساب می‌آیند. بسته به نوع طرح میتوان اجزای مختلفی را به عنوان عناصر سامانده طرح قلمداد کرد اما اشتراک اجزاء بکارآمده در طرح‌ها را میتوان عناصر اصلی محسوب نمود. عناوین دیگری برای عناصر اصلی طرح قالی و گلیم ارایه شده ازجمله: "عناصر واجزای قالی" (پرهام، ۱۳۶۴: ۸۵) نیز "عوامل اصلی" (تناولی، ۱۳۶۸: ۱۸ و ۱۶) و یا "عناصر اصلی نقش قالی" (یساولی، ۱۳۷۵: ۹۲).

در بین اجزاء اساسی طرح، متن اهمیتی حیاتی دارد. متن را میتوان بدنه اصلی هر طرحی نامید که حتی بدون حاشیه می‌تواند ظهور داشته باشد. از این جهت متن باید درغیاب دیگر اجزاء و به تنهایی بار بصری و ایجاد ترکیبی متناسب را ارایه نماید. متن میدانی است که ترکیب در آن شکل میگیرد و وجود حاشیه درهمنشینی با آن در هدایت مخاطب به متن از اصلی‌ترین کارکردهای حاشیه‌ها محسوب میشود. وجود حاشیه از سنتهای اصیل فرش‌بافی ایران است که نه تنها از ضروری‌ترین اجزاء هر دستبافتی است بلکه در تعامل کامل با متن و به آن الحاق شده است. سیروس پرهام حاشیه‌های متوازی و متوازن را از زمان تولد قالی ایرانی (پازیریک) جزو لاینفک طراحی فرش می‌داند. (پرهام، ۱۳۶۴: ۳۰)

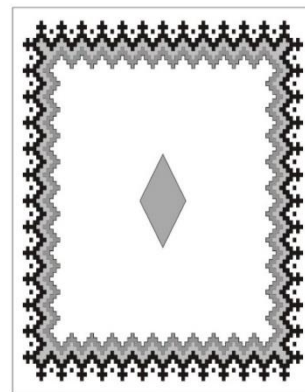
تصاویر ۵ و ۶ و ۷ قرارگیری اجزاء اصلی گلیم‌ها را در کنار یکدیگر نشان می‌دهد.

تصویر ۷

تصویر ۶

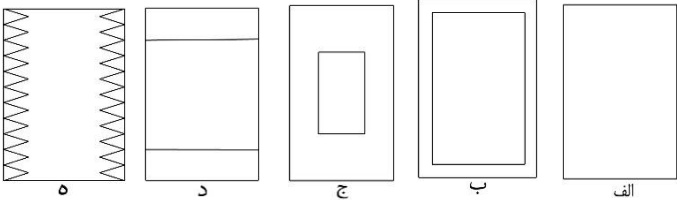
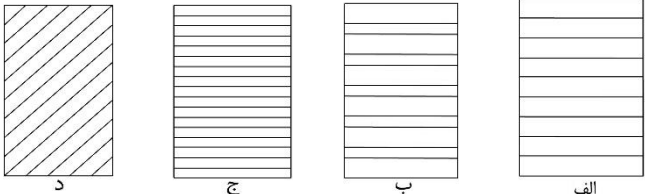
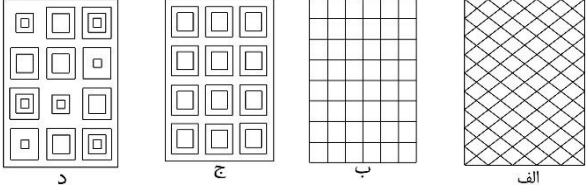
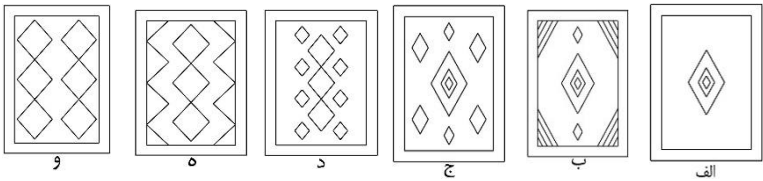
تصویر ۵

تصویر ۵) حاشیه، متن، ترنج، اجزاء اساسی در طراحی گلیم ساده زیراندازی و گلیم سفره. تصویر ۶) اجزاء اساسی در طراحی گلیم‌های ساده ترنجدار قشقایی. تصویر ۷) اجزاء اساسی گلیم‌های ترنجدار با نقش غالب سرمه دان ترکیبی. (ماخذ و ترسیم تصاویر: نگارنده)

ب) ساختار و ترکیب کلی

در طیف گلیم‌های ساده الگوهای کلی مرسوم وجود دارند که در طراحی تا حد زیادی به‌عنوان پیش فرض پذیرفته شده و همه از آن پیروی میکنند. این الگوها در واقع قالب کلی طرح است که ترکیبات فراوانی از نقوش را میتوان در آن طراحی نمود. این کلیت طرح، تقریباً با تفاوت‌هایی جزئی در بسیاری از حوزه‌های گلیم باف به اشتراک وجود داشته و بسیاری از گلیم‌های ساده باف (با کاربرد زیراندازی) با همین فرم از سنت‌های مقبول در حوزه‌های روستایی و عشایری است. مصادیق اغلب این فرم کلی در گلیم‌های ساده باف با کاربرد زیراندازی است اما میتوان در برخی از گلیم‌های کاربردی امثال خورجین هم این کلیت طرح را مشاهده نمود. در جدول ۱- ساختار و ترکیب کلی گلیم‌های ساده زیراندازی ارایه شده است.

جدول ۱- ساختار و ترکیب کلی گلیم‌های ساده زیراندازی (ماخذ: نگارنده)

ترکیب	شکل کلی و کیفیات اجزاء اصلی
۱- ترکیبات اولیه	 الف) ساده‌ترین وضعیت، بدون اجزاء یا نقش. ب، ج، د) همراه با حاشیه ه) ترکیبی مشترک در گلیم‌های زیراندازی، سفره گلیم و نواحی قبایلی آمریکای شمالی
۲- ترکیبات حواشی * ترکیب حاشیه بصورت عمودی (محرماتی) در گلیم‌های ساده بدلیل ایجاد شکاف در راستای طولی گلیم مرسوم نیست.	 الف) تا ج) در بین حواشی از نقشهای تکراری همانند: سرمه دان، لوز و ... استفاده میشود. د) محرماتی اریب
۳- ترکیبات مشبک (ترکیبات گلیم‌های خشتی)	 الف) شبکه لوز و ب) شبکه مربع، گسترده‌ترین الگوهای رایج در طرح و نقش گلیم، انواع ترکیبات خشت لوز و مربع (ج، د) منشعب از این نوع شبکه است.
۴- ترکیبات ترنجی * ساخت و ساز گلیم‌ها با ترنج دارای تنوع و زیرگروه‌های فراوانی بوده که با رنگ آمیز گسترده تر شده و از جهات سبکی متمایز میشود.	 الف) ترنجدار ب) لچک و ترنج ج، د، ه و) چند ترنجی

ج) نقوش

نقش پایه شکل گیری در ساختار دستبافته‌است. الگوهای اولیه و اصلی و هرآنچه از ترکیب انتظار میرود به نقش بازمی‌گردد. گلیم بواسطه ساختار فنی بافت خود از ساده‌ترین و پالوده‌ترین نقش‌ها بهره‌میرد. کهن‌ترین نقشها در ابتدایی‌ترین دستبافته‌ها (که گلیم هم در کانون آن است) به ظهور رسیده‌اند. بدیهی است بسیاری از کهن نقشها در گلیم و قالی به اشتراک بکار می‌آید اما بدلیل ساختار و ظرفیت فنی بافت دو کیفیت متفاوت از نقشی واحد وجود دارد که گلیم‌های ساده نسبت به دیگر دستبافته‌های مشابه از نقش‌های انتزاعی و خلاصه‌تری بهره‌میرد. مبنای این جستار در بررسی، رواج، مرسوم بودن و کاربرد فراوان نقش در حوزه گلیمبافان (گلیم ساده) است؛ بنابراین در دستیابی و پوشش دهی در بکارگیری نقش و فارغ از اینکه میتوان به رده بندیهای گوناگونی متوسل شد (۴) برای تسهیل درک نظام دهی در طرح و نقش‌پردازی گلیم میتوان دو بخش را متصور بود: نقوش اصلی و نقش‌های فرعی

ج-۱) نقوش اصلی: از نقش‌های شناخته‌شده و اغلب تثبیت شده‌ای است که در یک حوزه و به اشتراک در دیگر نواحی بکار رفته است. دارای هویت و نام بوده و بصورت سنتی مرسوم میباشد. موضع بکارگیری این نقشها مشخص و تعیین شده و در اجزاء اصلی و نقش غالب بکار می‌آیند. امثال این نقش: نقوش مداخل (پرو خالی) برای حواشی و نقش خراسانی برای متن است. تصویر ۸- نقش‌پردازی گلیم‌های ساده زیراندازی با بهره‌گیری از نقوش اصلی خراسانی و سرمه دان در متن و مداخل (حاشیه) را ارایه می‌دهد.

ج-۲) نقوش فرعی: این نقشها برای پر نمودن فضای بین نقوش اصلی بکار رفته و ضروری است همجنس و متناسب با نقشهای اصلی باشند. این امکان وجود دارد در مواقعی نقشهای فرعی همجنس و متناسب با نقش اصلی بوده اما از جهات فرم و خطوط و حتی معنی کامل نباشند و صرفا برای پرهیز از خلوتی بکار رفته اند.

الف

ب

ج

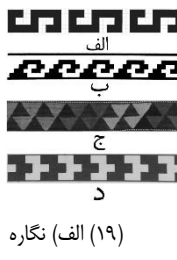
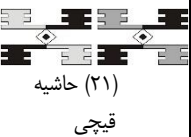
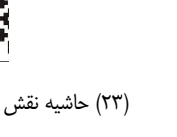
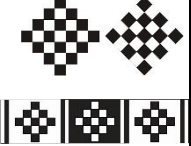
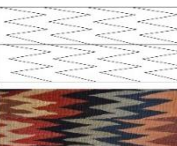
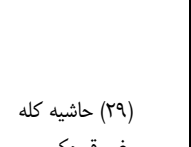
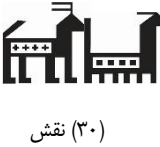
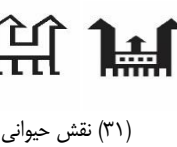
تصویر ۸-الف) نقش پردازی گلیم ساده هشتروند آذربایجان با سرمه دان مرکب در متن و حاشیه مداخل (پر و خالی) (Tanavoli, 2002: 83)

ب) گلیم شاهسونی با نقوش خراسانی و سرمه دان (تناولی، ۱۳۸۰: ۳۹ ج) نقش پردازی گلیم قشقایی با نقوش خراسانی و سرمه دان در متن و حاشیه مداخل (لاله عباسی) (www.kilim.com)

در نقش پردازی گلیمهای ساده کیفیت صحیح بکارگیری نقوش به ویژه قرارگیری در موضع و موقعیت درست از اهم موارد پرهیز از صدمات احتمالی تلقی می شوند. جدول ۲، نقوش رایج و کیفیت موضع قرارگیری در گلیمهای ساده زیراندازی را ارایه نموده است.

جدول ۲، نقوش رایج و کیفیت موضع قرارگیری در گلیمهای ساده (ماخذ: نگارنده)

موضع و نحوه بکارگیری نقش	نقش/نگاره گلیمهای ساده			
۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ نقشمایه های غالب گلیمهای ساده با تکنیک پر و خالی (مثبت و منفی)، محاط شده در لوزها و با آرایش نقش کله مرغی-قوچکی بارزترین نقشهای گلیمی با ترکیبات فراوان چند بازویی ها و خراسانی ۱۳، ۱۴ نقشهای شانه و بته در حواشی حضور بیشتری داشته و ستاره های هشت پر در متن و حاشیه واغلب محاط با تنوع بیشتر در سوماک ها دیده میشود. ۱۵، ۱۶ نقشمایه سرمه دان بیشترین تنوع فرمی و حضور در تمام سبکها و موضع قرار گیری (حاشیه و متن) را داشته و استقبال گسترده ای داشته است. ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸ مهمترین، اصلی ترین و	(۱) سواستیکا، شبه معکولی	(۲) چهار بازویی	(۳) هشت بازویی (دونابگی)	(۴) هشت بازویی، خراسانی
	(۵) کهن نقش هندسی (مملینگ گل)	(۶) ترنج هندسی حاشیه مرغی-قوچکی	(۷) ترنج هندسی حاشیه کله مرغی-قوچکی	(۸) ترنج هندسی شطرنجی حاشیه مداخل مرغی-قوچکی
	(۹) ترنج هندسی باحاشیه موج	(۱۰) نقشمایه خراسانی	(۱۱) نقش "ایت آل" محاط شش ضلعی	(۱۲) نقش "ایت آل" محاط شش ضلعی
	(۱۳) نقشمایه شانه	(۱۴) ستاره هشت پر (بالا) و بته های	(۱۵) نقش سرمه دان محاط (بالا) و حاشیه سرمه دان (پایین)	(۱۶) الف و ب سرمه دان ساده. ج) سرمه دان ترکیبی (مضاعف)

نقش/نگاره گلیم‌های ساده				موضوع و نحوه بکارگیری نقش
شناخته شده ترین نقوش حاشیه گلیم‌های ساده، بهره گیری از تکنیکهای پرو خالی و به‌ویژه نقش‌های کوه سان (موجی، جناقی) در اغلب آن‌ها وجود دارد. ۲۹،۳۰،۳۱،۳۲ نقوش حیوانی گلیم‌های ساده در قیاس با گلیم‌های پودپیچ (سوماک) تنوع، گستره و ظرافت کمتری داشته اند. *ماخذ تصاویر: ۲۴،۲۳،۱۸،۱۷،۱۰،۷،۸/پرهام (۱۳۶۴، ۴،۶،۹ (ston,2007) (ماخذ بقیه تصاویر: نگارنده)	 (۱۷) نقش مداخل ساده (بالا) و مداخل لاله عباسی (پایین)	 (۱۸) حاشیه لنگج	 (۱۹) الف نگاره اس، (ب) قلاب، ج) مرغی-قوچکی د) آلاقورد	
	 (۲۱) حاشیه قیچی	 (۲۲) حاشیه کنگره ای کوه سان	 (۲۳) حاشیه نقش چین	(۲۴) حاشیه چهارخال
	 (۲۵) گل‌های شطرنجی (بالا) و نقش "وانی" (پایین)	 (۲۶) حاشیه هندسی موج	 (۲۷) نقش موج	(۲۸) نقش موج (جناقی) در متن و حاشیه هندسی مداخل
	 (۲۹) حاشیه کله مرغی قوچکی	 (۳۰) نقش هندسی حیوانی	 (۳۱) نقش حیوانی دوسر	(۳۲) پرندگان و ماکیان

۴-۱- کیفیت مطلوب اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم‌ها

نقش‌پردازی و ایجاد ترکیبات مناسب تابع شناخت و بررسی اجزاء اصلی، ساختار کلی و نقوش از یک سو و از آن مهمتر بکارگیری درست آن‌ها در موضع و موقعیت مناسب است. جدول ۳- کیفیت مطلوب اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم‌ها را با توجه به سوابق این‌گونه دست‌بافت‌ها و آنگونه که انتظار می‌رود ارائه داده است.

جدول ۳- مطالعه کیفیت مطلوب اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم‌ها (ماخذ: نگارنده)

اجزاء اصلی، ساختار و ترکیب کلی، نقوش		کیفیات مطلوب عناصر و اجزاء
اجزاء اصلی	الف) در گلیم‌های کلاسیک و معمول دارای متن، ترنج، حاشیه، لچک	الف) همخوانی و هم‌نشینی نقش‌ها (ب) تناسب ابعاد و اختصاص معقول اندازه به هریک از اجزا (ج) تناسب گردش نقش‌ها در اجزاء
	ب) اجزای اصلی با ترکیبات واگیره ای، تکراری و ...	الف) رعایت همخوانی اجزاء مکرر یا واگیره ای (ب) تناسب و تجانس

اجزاء اصلی، ساختار و ترکیب کلی، نقوش		کیفیات مطلوب عناصر و اجزاء
ساختار و ترکیب کلی (ترکیب و ساختارهای تثبیت شده) (جدول-۱)	گلیم‌ها با عناصر لچک و ترنج	الف) فقط متن ب) متن وحاشیه ج) متن، حاشیه، لچک د) متن، حاشیه، لچک، ترنج ه) متن، حاشیه، لچک، ترنج، عنصر غالب و) ترکیبات ترنجدار (۱ و ۲ و ۳ و ۵ و ۷ و ۹ ترنجی) و ترکیبات ترنجدار مکرر. * الزام مهم در ترکیبات ترنجدار همجنسی و تناسب فرمی ترنج‌ها با لچک‌ها (در صورت وجود) و با حاشیه بزرگ
	ترکیبات آزاد	الف) شبکه ای (مربع، مستطیل، لوز و ...) ب) ترکیبات مکرر و واگیره ای (انواع خشتی های مربع، مستطیل، لوز، انواع سرمه دانه‌های آزاد یا محاط در شش ضلعی)
نقوش (جدول-۲)	نقش های اصلی	الف) بکارگیری نقشها از طیف حوزه انتخابی ب) آگاهی از معانی و مفاهیم نقشها ج) بکارگیری نقش در موضع خاص خود د) لزوم بهره گیری از انتزاع در نقش ها برای انتقال معانی و مفاهیم ه) تاثیر و ورود ذهنی بافی و خیالپردازی و) ایجاد ترکیب در تبعیت از حوزه سبکی (عشایری، روستایی)
	نقش های فرعی	الف) هم نشین و همخوانی نقش فرعی با نقش های اصلی ب) استفاده و ساخت نقشهای فرعی از نقوش اصلی

۲-۴- شاخصه های اثرگذار

شاخصه های اثرگذار شناسه هایی است که وجود آن متضمن کیفیتی از حوزه ای خاص خواهد بود. انتساب دستباف‌های گلیمی به نواحی عشایری و روستایی مقبولیتی است که به حضور این شاخصه ها اشاره داشته و بصورت طبیعی رخ می دهد. شاخصه های اثرگذار نسبت به کیفیات اجزاء و عناصر طرح و نقش گلیم‌ها دیرتر مشاهده میشوند اما با آن‌ها در تعامل و در بسیاری موارد هماهنگ و همزمان عمل می کنند.

۱-۲-۴- ظهور معنی و پیام

بنظر میرسد از بین راههای ارایه پیام (شبیه سازی، انتزاع، سمبل) در حوزه های عشایری و روستایی، نمادسازی با بهره بری از انتزاع و پالوده سازی قربات بیشتری به حوزه های گلیم بافی داشته و با این نحو زندگی هماهنگی دارد. پیام های بصری در سه سطح بیان و دریافت میشوند. **الف: بازنمایی** (شبیه سازی) طبیعت که از راه مشاهده آنچه در محیط زیست و در تجربیات خود میبینیم و باز می‌شناسیم. **ب: انتزاعی:** تبدیل کیفیت جنبشی رویداد بصری به مولفه های بصری اصلی و بنیادی خود با تاکید بر روی وسایل پیام رسانی هرچه مستقیم تر و مهیج تر و حتی بدوی. **ج: سمبل** (رمز) از راه جهان پرورست دستگاههای نمادی رمزی که انسانها به دلخواه خویش آفریده و به آن‌ها معنی داده است (داندیس، ۱۳۶۸، ۱۰۳)

۲-۲-۴- تبعیت از هویت و اصالت

چشم پوشی از شناسنامه گلیم می‌تواند نوسان هویتی آنرا فراهم آورد. در طراحی گلیم‌ها پیروی از سازو کارهای حوزه گلیم مهم است. تصمیم در انتخاب و تبعیت از یک حوزه خاص تقریباً نوعی ایمنی را سبب میشود تا طرح در روند شکل گیری به اصالت خود وفادار باشد و از بی هویتی نجات یابد. حسب مثال اگر طرح در چارچوب قشقایی باشد، انتخاب طیف نقشها و ترکیب کلی گلیم ساده قشقایی باید مدنظر باشد تا در هم نشینی رنگهای قشقایی معنای این حوزه را تداعی نماید. این نوع الزام در بکارگیری طرح و نقش گلیم‌ها ی نواحی اصیل به پایداری آن‌ها به‌ویژه آنجا که بحث احیا مطرح است کمک خواهد کرد. البته هنگامی که صرفاً "سفارش مطرح شود و یا نیت زیبایی باشد میتوان درصدهای کمتری را به اصالتها واگذار نمود و نمیتوان انتظار مراعات موارد مطروحه را داشت.

۳-۲-۴- سبک و شیوه

تبعیت از سبک و شیوه کاری یک حوزه سبکی از شاخصه هایی است که گلیم را از دو سو متمایز میکند. یکی از بابت روستایی و عشایری و دیگری از جهت حوزه جغرافیای گلیم. علاوه بر این سبک به نوعی با اصالت و هویت مرتبط است. گزینش نقوش، ترکیب و هم نشینی های خاص از مجموعه نقشهای هر حوزه عشایری یا روستایی، طرح گلیم را در یک رده مشخص قرار می دهد که با رنگ آمیز همان حوزه کاملاً مسئله تعلق و هویت را تثبیت مینماید. سبک و شیوه علاوه بر طرح و نقش، رنگ آمیز، بافت و حتی مواد و مصالح را تحت تاثیر قرار می دهد و آن را در بر می گیرد.

در حوزه های روستایی و عشایری مواردی هست که تقریباً نمیتوان آنرا از دستبافته ها منفک نمود. قطعاً حضور ذهنی بافی و خیالپردازی از موارد تحسین شده این دستبافته ها هستند که عدم آن دستبافت را بسوی نمونه های تقلیدی سوق میدهد. شناسایی نحوه برخورد بافته های بومی با نقشها و دگرگونی آن میتواند در طراحی الگوهای اصیل بکار رفته و آن ها را از تنزل به دستبافته های تصنعی نجات بخشد.

۵- نتیجه گیری

بخش مهمی از آسیبهای وارده به گلیم ها منشعب از گام های نخستین آن خاصه طراحی است. عدم مهیاسازی کیفیات لازم در روند نقش پردازی باعث تضعیف طرح و تاثیر نامطلوب در گام های بعدی به ویژه رنگ آمیز خواهد شد. از آنچه پیشتر آمد بنظر میرسد مهمترین الویت بصری که در ثبات طرح و نقش پردازی گلیم های ساده موثر است، حاصل شناخت مقدماتی اجزاء و عناصر طرح و نقش ها و سپس هم نشین سازی و ترکیب آن ها براساس کاربرد و کارکردشان در موضع صحیح خواهد بود. براین اساس (جدول-۳) بکار گیری کیفیات مطلوب اجزاء و عناصر طرح در تثبیت ساختاری دستبافت و هویت بصری آن موثر بوده و نسبت به شاخصه های اثرگذار تاثیر سریعتری داشته، بیشتر و زودتر درک و دیده میشوند. از آنجمله بکارگیری یا عدم نقشهای همخوان و تناسب اجزاء طرح در کلیت طرح گلیم ساده قابل رویت اند؛ اما در طیف شاخصه های اثرگذار مسئله تبعیت از اصالت و هویت و سبک (نسبت به اجزاء و عناصر طرح) دیرتر بروز میکند ولی به قوت خود به عنوان کیفیتی خاص باقی میماند. از سویی دگر شرایط و کیفیات مطروحه میتواند به تنهایی موثر و یا در کنار یکدیگر عمل نمایند؛ بنابراین الزام به شناسایی شاخصه این گونه گلیم ها (منفرد یا جمع) و رعایت یا پرهیز از آن ها، در تثبیت یا آسیب آن ها موثر خواهد بود.

پی نوشت ها

- ۱- گلیم با نوشتارهای متفاوتی در جغرافیای گلیم بافان بکار رفته است مهمترین آن ها: (Kilim, Kelim, Khilim, Gelim)
- ۲- در رده بندی دستبافته ها دو گروه قابل بررسی است:
الف) دستبافته های پرزدار، مثل: قالی
ب) دستبافته های بدون پرز یا دستبافته های تخت (flatweave مثل: گلیم، جاجیم و ...)
- ۳- گلیم های پودپیچ تحت نام های گوناگونی شناخته میشوند که سوماک از همه گسترده تر بوده و با نوشتارهای مختلفی ارایه شده است: سوماک (Sumak, Soumak, Sumac)
- ۴- نقوش را میتوان از جهات گوناگون و در دسته بندیهای مختلفی قرار داد. رده های موضوعی، فرمی، نمادها و نشانه ها، معنی و پیام و ... گسترش و ظرفیت نقش ها و نگاره ها را ارایه مینماید.

منابع

۱. بصام سیدجلال الدین، (۱۳۹۲)، «فرهنگ فرش دستباف»، چاپ اول، تهران: بنیاد دانشنامه نگاری ایران
۲. پرهام سیروس، (۱۳۶۴)، «دستبافته های روستایی و عشایری فارس»، ج ۱، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر
۳. تناولی پرویز، (۱۳۶۸)، «قالیچه های تصویری ایران»، چاپ اول، تهران: انتشارات سروش
۴. تناولی پرویز، (۱۳۸۰)، «دستبافته های روستایی و عشایری ورامین»، چاپ اول، تهران: انتشارات یساولی
۵. داندیس دونیس، (۱۳۶۸)، «مبادی سواد بصری»، ترجمه مسعود سپهر، تهران: انتشارات سروش
۶. هال آلستر و جوزه لوجیک ویو وسکا، (۱۳۷۷)، «گلیم»، ترجمه شیرین همایون فر، نیلوفر الفت شایان، چاپ اول، تهران: نشر کارنگ
۸. یساولی احمد، (۱۳۷۵)، «مقدمه ای بر شناخت قالی ایران»، چاپ دوم، تهران: فرهنگسرا
9. Allane, lee. (1995), Kilims buyers guide, usa, Thames and Hudson
10. Ston, peter F, (2007), Tribal and Village rugs, Thames and Hudson
11. Tanavoli, Parviz (2002), Persian flatweaves. England, Antique Collectors Club Ltd
12. Willborg, Peter. (2002), Chahar mahal va Bakhtiari, village, workshop & nomadic rugs of western Persia, Stockholm: J.P.WILLBORG AB

